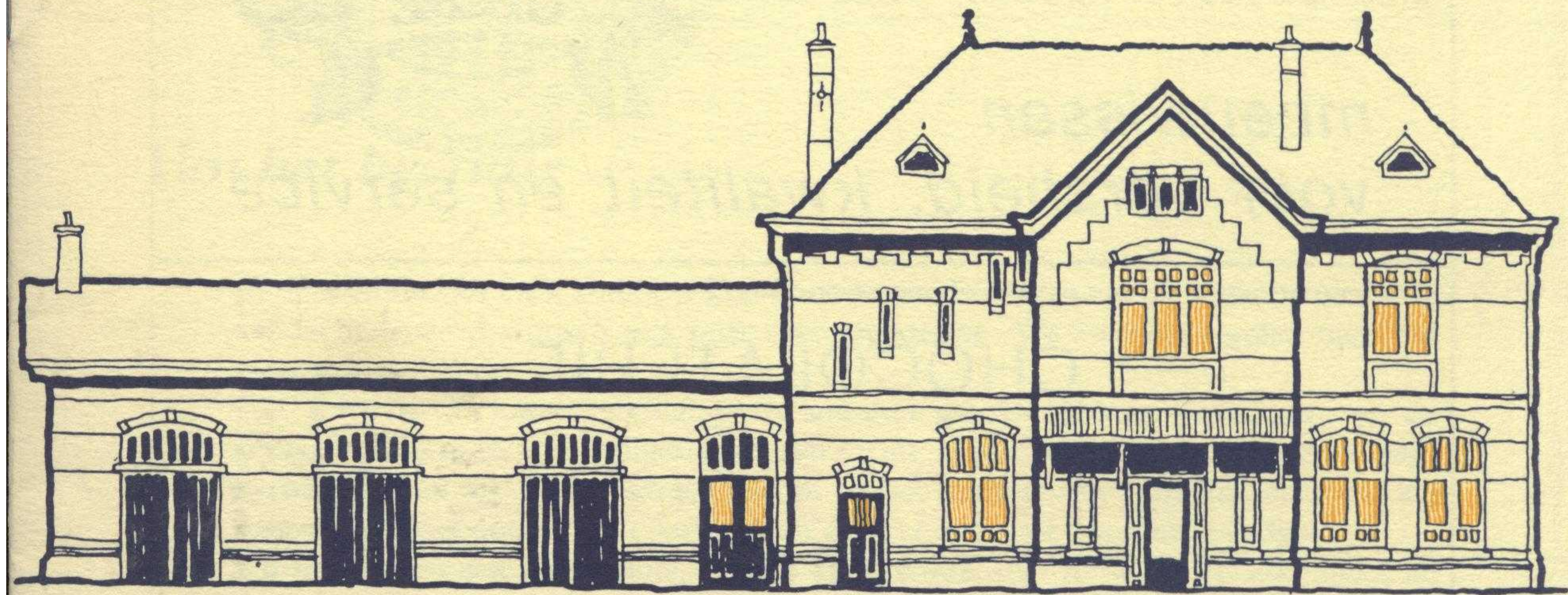

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

1993 - 2

m. meeuwissen

Bedrijf: Frankeneng 102
Postadres: Amsterdamseweg 66
6712 GK Ede
08380 - 35050

meeuwissen
voor versheid, kwaliteit en service

CHOCOLATERIE

≡ **Le Bâton** ≡
Superieur

HOF VAN GELDERLAND EDE

G.C. Meeuwissen-de Wilde

de lekkerste winkel van Ede

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Autolakken
Draadmateriaal
Gereedschap
Verf
IJzerwaren

* Bezorgen
gratis
Hout Board Triplex
Wandplaten Schroten
Wandweefsel

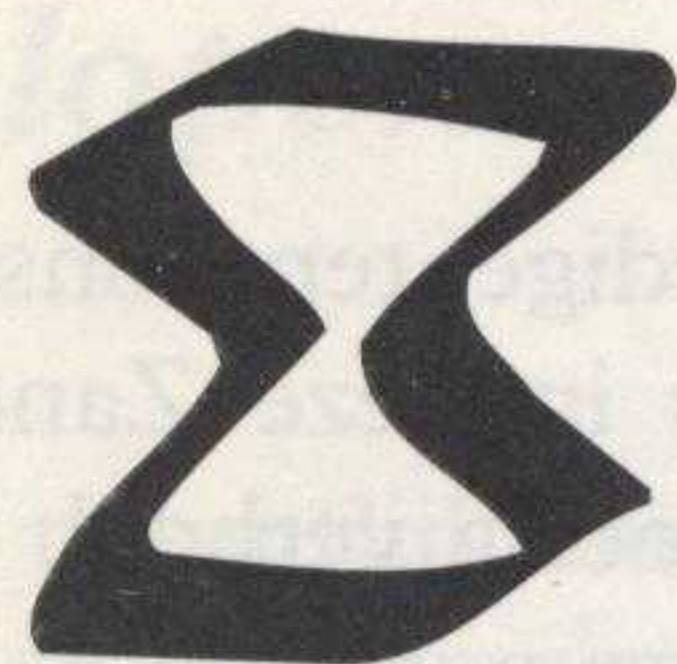
Dit alles natuurlijk bij

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. 08380 - 11680

* *Wij geven u een deskundig advies*

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
21e jaargang nr 2 juni 1993

Van het bestuur

In deze editie van De Zandloper kon door de goede zorgen van de redactie uitvoerig aandacht besteed worden aan onze jaarvergadering. We verwijzen graag naar het verslag.

Het verzoek van onze vereniging en anderen om De Hooge Paaschberg op de gemeentelijke monumentenlijst te krijgen, heeft succes gehad. Het omliggende park is (nog) buiten die lijst gebleven, helaas, en het bestuur van Oud Ede beraadt zich over de vraag of ook wat dat park betreft een verzoek moet worden ingediend.

Nu het als een zekerheid moet worden aangenomen dat de wijk oud-Ede-Zuid, de zogenaamde Enka-wijk, ingrijpend wordt gerenoveerd, wil het bestuur nagaan op welke wijze het meest karakteristieke deel van die wijk voor het nageslacht bewaard kan blijven. Want dat dit laatste dient te gebeuren, staat voor het bestuur vast. Er is ook in Ede al te veel onder de slopershamer gevallen.

Voorts kan worden meegedeeld dat het bestuur is begonnen met het opstellen van een werkplan voor de komende jaren. Het uitstippelen van hoofdlijnen wordt gezien als een belangrijke prioriteit.

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

- * Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), mevrouw G.W. Elbertsen-Wiegeraad (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester).
De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te storten op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
- * Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondag tot vier uur. Op maandagen is het museum gesloten.
- * Redacteuren van De Zandloper zijn de heren Auke Cloo (eindredacteur), Jaap W. Top en Gerard W. Onderstal.
- * Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554.
- * Productie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

Meldingen uit Historisch Museum Ede

Quilts

Ook in Nederland is "quilting" (de kunstzinnige wijze van handwerken met gebruikmaking van kleurrijke lapjes stof) in de loop der jaren erg populair geworden. Het aantal quilt-groepen neemt nog steeds toe en voor de exposities van die nijvere groepen is de belangstelling overal erg groot. In de eerste drie maanden van dit jaar hebben er in het Historisch Museum Ede quilts gehangen van dames uit Ede en omgeving, die bij tijden ook nog lieten zien hoe ze dit fraaie handwerk beoefenen. Minstens duizend personen zijn - soms in groepen - naar de tentoonstelling in Ede komen kijken. Het totale aantal bezoekers in het eerste kwartaal beliep 1285. Een deel van een der getoonde quilts vindt u hieronder.

Zimbabwe

In de periode van 1 mei tot en met 27 juni herbergt het museum beeldhouwkunst uit Zimbabwe, werk dat een steeds grotere bekendheid geniet. De sculpturen zijn uit serpentijn gehouwen unica, waarbij de kunstenaar de keuze van het thema laat bepalen door zijn intuïtie en de vorm van de steen. Mens en dier zijn geliefde onderwerpen. De stijl is abstract figuratief, neigend naar het expressionisme uit het begin van deze eeuw. De presentatie van de beelden is kleurrijk omlijst met een collectie schilderijen uit hetzelfde deel van Afrika.

Speelgoed

Er komt een heel aardige tentoonstelling over speelgoed. Elders in deze Zandloper staat daarover een uitvoerig verhaal. Graag vragen we aandacht daarvoor.

Beiaarden

Aanvankelijk was de maand april "vrijgeroosterd" van tentoonstellingen omdat in de zaal diverse bijeenkomsten van andere aard zouden worden gehouden. Toch hebben we voldaan aan het dringende verzoek van de stichting Kunstzinnige Vorming Gelderse Vallei (deze werkt o.m. ten behoeve van scholen in Ede en Wageningen) een expositie over beiaarden te mogen inrichten. Daar was toch wel animo voor. Onder anderen enkele honderden scholieren hebben de tentoonstelling bezocht en ongetwijfeld wat opgestoken van de uitleg van de heren Zwart en Groen, de "stedelijke" beiaardiers.

Gratis

Men kan alvast noteren dat de Open Monumenten Dag dit jaar valt op zaterdag 11 september. Een ieder heeft die dag tussen tien en vijf uur gratis toegang tot talrijke musea, ook tot het Historisch Museum Ede. Let wel, normaal is dit museum open op dinsdag tot en met zaterdag tussen twee en vijf uur en op zondag tussen twee en vier uur.

Jaarvergadering van Oud Ede bijzonder rustig verlopen

't Lag natuurlijk aan het uitzonderlijk warme voorjaarsweer en misschien ook wel aan de spannende voetbalwedstrijd op de televisie, dat de jaarvergadering van de Vereniging Oud Ede niet zo best bezocht was. De bijeenkomst had op 28 april plaats in het Historisch Museum Ede, een uiterst geschikte ambiance voor zo'n samenzijn. De voorzitter van de vereniging, mevrouw H.A. Blaauw-De Wit, begroette in haar openingswoord zeer in het bijzonder het erelid G.W. Bos, de heer K. Hylkema (secretaris-penningmeester van de Vrienden van Oud Ede) en de heer Egbert Hendriksen ("ik ben buitengewoon blij deze oud-secretaris hier thans te zien"). Afwezig wegens bijzondere omstandigheden waren secretaris mevrouw G.W. Elbertsen, mevrouw I. Zwaginga en de heer G. Boekhoven, leden van het bestuur. Mevrouw Blaauw wees erop dat de zaal voor de wisselexposities, waar ook vergaderingen en soortgelijke bijeenkomsten zijn en kunnen worden gehouden, tot stand is gekomen door steun van de Vrienden van Oud Ede, die ook de geluidsapparatuur hebben aangeboden. Er zullen alleen nog wat betere stoelen moeten komen; de huidige vormen nog het onvolmaakte element in de zaal.

De verbetering van het Museumplein is, aldus de voorzitter, op gang gekomen en ze zei te hopen dat de aan te brengen verbeteringen een positieve uitstraling richting publiek zullen hebben. De relatie met de horeca-ondernemers langs het plein is zonder meer goed te noemen. Mogelijk zal een mooier plein leiden tot een aanvaardbaar gedrag van de bezoekers aan de horeca-ondernemingen. Dat kan de belangstelling voor het Historisch Museum Ede alleen maar ten goede komen.

Het bestuur heeft moeten vaststellen dat de

belangstelling voor excursies terugloopt. Er is een tijd geweest dat voor de uitstapjes onder auspiciën van Oud Ede veel animo bestond, maar bestuur en leden moeten ook wat dat betreft leren leven met veranderde omstandigheden. Verschillende acties zijn van bestuurszijde ondernomen, zoals met betrekking tot de instandhouding van De Hooge Paaschberg. Het bestuur is ook voornemens wat te doen ten behoeve van de zogenaamde Enka-huizen in Zuid ("het zou verschrikkelijk jammer zijn als dat hele gebied platgewalst zou worden"). De Werkgroep Geschiedenis is moeizaam op gang gekomen. Het bestuur wil graag wat meer doen op het terrein van publikaties en rekent ook daarbij graag op medewerking van de Vrienden.

De toestroom van nieuwe leden is zonder meer teleurstellend. Er zijn in het verslagjaar 48 nieuwe leden bijgekomen, maar daar stond een verlies van een 40-tal tegenover. Wellicht kan door uitbreiding van het aantal activiteiten de stand van het ledental verder opgevoerd worden. Aan de nieuwe conservator, drs. D.J. List, zal het niet liggen. Hij kreeg de gelegenheid zich aan de aanwezigen voor te stellen en sprak toen de hoop uit diverse interessante tentoonstellingen te kunnen initiëren, zodat samen met het bestuur het bezoekersaantal verder kan worden opgevijseld.

Het jaarverslag van de secretaris werd probleemloos goedgekeurd en ook de cijfermatige opstellingen van de penningmeester bleken acceptabel voor de zaal. Dat moet "geldman" E. Jansen goedgegaan hebben. Hij wees op het feit dat de gemeente een verlanglijstje was aangeboden, want de vereniging heeft geld nodig voor o.m. aankoop van meubilair, het doen vervaardigen van een nieuwe videofilm en het verzorgen van publikaties. Ook is een wensenlijst aange-

boden aan de Vrienden. De voorzitter dankte de heer Jansen voor het vele werk dat hij in zijn kwaliteit van penningmeester heeft verricht. De nieuwe kascommissie wordt gevormd door mevrouw A. van Beek en de heer Smit.

Volgend punt van de vlot afgewerkte agenda: de samenstelling van het bestuur. De voorzitter vond het jammer dat de heer Boekhoven niet aanwezig kon zijn, want hij heeft zich erg verdienstelijk gemaakt voor Oud Ede, ook in zijn hoedanigheid als bestuurslid van de Vrienden. Met opzet heeft het bestuur niet geopteerd voor een opvolging: "we willen ons als bestuur wat meer op afstand opstellen, wat meer het beleid vanuit de verte voeren", aldus luidde het argument van mevrouw Blaauw. De vergadering bleek zich in die zienswijze te kunnen vinden.

Wel herkiesbaar was mevrouw B.T. Groen, die zich op verschillende manieren buitengewoon actief heeft betoond voor de vereniging (zie ook vorige Zandloper), en het moet haar allerminst verbaasd hebben dat

Ander aanzien Museumplein

Midden maart is een begin gemaakt met de uitvoering van het reconstructieplan voor het Museumplein te Ede. Dit karwei is ook voor het Historisch Museum Ede van groot belang, omdat het er "aan de voordeur" heel anders uit komt te zien. Anders en beter.

De gemeenteraad heeft in januari het plan voor de herinrichting van het Museumplein goedgekeurd. De verkeersfunctie van het plein houdt op en nu zal het een "hoogwaardig verblijfsgebied" worden, waarbij aandacht wordt gegeven aan de leefbaarheid en de sociale controle. Nadat de voorbereidende werkzaamheden door Openbare Werken waren uitgevoerd, is de firma Roseboom begonnen met het opruimen

het feit van haar herverkiezing met een hartelijk applaus werd onderstreept.

Nadat ook nog het verslag van de vorige vergadering was goedgekeurd, volgde ter afsluiting van het huishoudelijke gedeelte de rondvraag. De heer Hendriksen verklaarde drie mensen te hebben gevonden voor een dialect-werkgroep; tijdens de buurtspraak van Ede-Veldhuizen in september wil hij het belang van het "onderhouden" van het eigen dialect nog eens onderstrepen. De voorzitter zei daar ook graag wat aan te willen doen. Erg ingenomen toonde de vergadering zich met de opmerking van de heer Hendriksen dat het gebouw Rose Cottage aan de Telefoonweg te Ede niet zal worden afgebroken en dat er dus ter plekke geen appartementengebouw komt, zoals even het plan is geweest.

De eigenlijke vergadering vergde nog geen uur. De aanwezigen kregen nog een kopje koffie aangeboden en daarna kon de heer Evert van de Weerd zijn inleiding houden bij zijn eigen film over de bevrijding van het zuidelijke gedeelte van de Veluwe.

van verhardingen. De eerste fase van het werk wordt afgesloten met bestrating van een deel van het plein.

Onmiddellijk na de Heideweek volgt de tweede fase met o.m. aanbrengen van terrassen voor de horecabedrijven en herinrichten van het terrein naast het perron van de spoorwegen. Half november hoopt men met alles klaar te zijn. Nu al staat de zogenaamde Wilhelmina-lantaarn met twee gasarmaturen (deze zijn eigendom van de Vereniging Oud Ede) voor het museum. Uiteraard hebben de mensen die in het museum moeten zijn, enige overlast van de werkzaamheden, maar de uitvoerders doen er alles aan om de hinder te beperken. Alle hulde daarvoor.

Het drama van de Hindekamp

In de jaren 1931/1932 is onder de boerenbevolking op de Hindekamp, een buurtschap bij de Kreelse plas, heel veel veranderd. In verband met familieonderzoek ben ik daar als oud-Edenaar eens ingedoken. Als ik het over de Hindekamp heb, bedoel ik een vruchtbaar, lager gelegen del-gebied, grotendeels omsloten door hoger gelegen zandgronden, aan de oostelijke zijde begrensd door bosgebied. De hoger gelegen gronden wateren deels af op de Hindekamp, dat op zijn beurt afwatert in de richting van het brongebied van de Renkumse beek. Deze voert het overtollige water af naar de Rijn.

In de tijd waar ik over spreek, bezat de landheer mr. J. Kolf een fraaie villa met aangrenzende gronden op de Hindekamp. Hij was werkzaam in Den Haag en vertoefde bij tijd en wijle in de villa, met name gedurende het jachtseizoen. De omgeving was rijk aan wild. Bij de villa stond de boerderij van de familie Klomp; verder was er de tuinmanswoning van de familie Van Droffelaar.

Mr. J. Kolf verkocht in de jaren dertig zijn bezittingen aan de heer Schlimmer uit Blaricum, die eveneens eigendommen had in het toenmalige Nederlands Oost-Indië. De nieuwe eigenaar bleek niet tevreden met het bezit van "slechts" een deel van de Hindekamp. Hij wilde een groter gebied, en het spreekt vanzelf dat de bewoners van de Hindekamp daar weinig enthousiast over waren. Wat hing hen boven het hoofd?

Door de bijzonder hoge prijzen die de heer Schlimmer voor de boerderijen annex grond bood - met nadrukkelijk de belofte dat de boeren tegen een aantrekkelijke pacht konden blijven wonen - gingen ze met de verkoop akkoord. Het landgoed de Hindekamp, eigendom van Schlimmer, kreeg een omvang van 350 tot 400 hectare.

Invasie

Schlimmer zou weldra zijn ware gedaante

tonen. Hij stelde een jachtverbod in en verbood verder de landerijen af te gazen. Het gevolg was dat er - vooral tegen schemertijd - uit de bossen een ware invasie van hazen en konijnen kwam, waardoor de akkers kaalgevreten werden. Dat was nog niet alles. Koppels eenden en fazanten haalden alle kippevoer uit de hokken, zodat ook de pluimveeteelt ten dode was opgeschreven.

Landbouw en veeteelt werden vrijwel onmogelijk gemaakt, en misschien was dat ook wel de bedoeling van de nieuwe eigenaar. De vroeger zeer tevreden boerenbevolking verliet geleidelijk aan de Hindekamp. Het vertrek van de boeren was mede een gevolg van het optreden van jachtopziener Schriek, de verre van populaire opvolger van de sympathieke W. van Riessen. Omdat de heer Schlimmer veel op zijn plantages in de Oost verbleef, meende Schriek ook voor rentmeester te kunnen spelen. Hij maakte het de boeren niet gemakkelijk.

Uittocht

Er ontstond een ware uittocht. R. Klomp, die de boerderij bij de villa bewoonde, ging naar een bedrijf van zijn vorige pachtheer J. Kolf in de Betuwe. Zo vertrok de een na de ander. Van Eck ging naar Bennekom, W. van Gent en E. van Gent, die bij de plas woonden, vestigden zich in Ede. D. Haalboom trok naar Bennekom (later gesloopte boerderij De Heibloom), J. Jansen ging naar Otterlo, Joh. Jansen naar Maanderbroek (Ede), J. Joosten naar Velp, M. Klomp naar Wekerom, M. Melissen van boerderij De Kreel naar Vorden, Van Roekel van Groot-Ginkel naar een onbekende plaats, jachtopziener Van Riessen naar Woudenberg, O. Vaarkamp naar de Hessenweg in Ede, Marinus Speelziek en Willem Speelziek naar de Klaphekweg in Ede. Van verscheidene verhuizende boeren zijn later de boerderijen gesloopt.

Verkoop

Tijdens de bezetting van Nederlands Oost-Indië verbleef Schlimmer in een Jappenkamp. Na de oorlog waren zijn bezittingen onteigend en dat leidde ertoe dat hij wegens geldgebrek het landgoed de Hindekamp aan de gemeente Ede verkocht. In een tijdsbestek van nog geen tien jaar was een hechte buurtschap nagenoeg geheel ontvolkt. Zo'n vijftien boerderijen waren gesloopt. De ten koste van veel inspanning ontgonnen en bewerkte landbouwgronden keerden terug in hun oorspronkelijke staat.....

Nu iets meer over het verblijf van de Speelzieks op de Hindekamp. Om te beginnen het volgende. Marinus Speelziek (1826-1902) was een kleinzoon van Coenraad, de eerste Nederlandse Speelziek, wiens vader (Spelsieck) afkomstig was uit Duitsland. Deze vestigde zich in 1811 in de Kraats

(Bennekom). Marinus had als stamvader o.m. vier zonen: Geurt, Jacob Eduard, Coenraad en Willem. Marinus verhuisde aan het eind van de vorige eeuw van de Lange Kamp in Ede naar de Hindekamp, met de kennelijke bedoeling er via ontginning en met het houden van vee een bestaan op te bouwen. Willem, de jongste zoon, verbleef het langst op de Hindekamp. Hij was bedreven in landbouw en veeteelt, en was ook korfinker en schapenhouder in het heidegebied. Zijn maatschappelijke betrokkenheid kan blijken uit zijn lidmaatschap van de kerkeraad der Nederlandse Hervormde gemeente, het bestuurslidmaatschap van de Gelderse Maatschappij van Landbouw en zijn activiteit als lid van de Christelijk-Historische Unie in de gemeente- en provinciale politiek.

Teuge, april 1993

J.J. Speelziek

Deze boerderij is omstreeks 1859 gebouwd op de Hindekamp. De eerste eigenaars waren de broers H. en E. Joosten. Nu staat de boerderij op naam van de familie Prangma.

De buurt Ede-Veldhuizen (1)

Ede was vroeger een grote en zeer aanzienlijke plaats

Als ik wil trachten een beeld te geven van de geschiedenis van Veldhuizen en in het bijzonder van die van de Buurt, geef ik er de voorkeur aan mijn betoog in drie punten te verdelen. Om te beginnen wil ik verhalen over de plaats Ede en het gebied waarin die lag vlak voor het jaar 1800. Dit is de tijd waarin men nog duidelijk kan spreken over het Ambt Ede en de daarin liggende Buurten. Het tweede punt heeft betrekking op de Buurt Veldhuizen rond het jaar 1600. Uit deze periode stammen de oudste op schrift staande verslagen van de Buurt. Tenslotte haal ik aan een aantal ontwikkelingen sinds de Franse tijd, de tijd ook waarin in ons land de meeste Buurten verdwenen. Dit heeft nimmer gegolden voor de Buurt Veldhuizen.

In het uit 1785 daterende "Vaderlandsch Woordenboek" gaf de auteur Jacobus Kok, een niet-Edenaar overigens, een verslag van een bezoek aan Eede of Ee, in de ogen van Kok een "vrij aanzienlijk dorp". Het lag op ongeveer drie uur gaans ten westen van Arnhem. Er wordt beschreven dat Ede in het bezit was van een fraaie kruiskerk met een omvang zoals ze in geen ander Veluws dorp werd aangetroffen. De kerk had een hoge vaste toren die aan de top toeliep in een spits. De kerk werd aan de binnenzijde bedekt door een stenen bouwsel.

Deze oude Edese kerk was in vroeger tijd - tot in 1603 de laatste pastoor Ede verliet - gewijd aan de Heilige Barbara. Vanuit Ede zond de pastoor een kapelaan naar omliggende dorpen om daar in een kapel de dienst te leiden.

Het dorp Ede lag volgens het "Vaderlandsch Woordenboek" in een mooi gebied. De plaats werd het meest door heide omgeven. Op de landbouwgrond teelde men naast granen en hennep voornamelijk

boekweit. In de bloeitijd moet die boekweit het dorp en de omgeving een bijzonder fraai uiterlijk gegeven hebben. Hoe mooi het gebied dan was, kwam het meest tot uiting wanneer men even oostelijk van het dorp op de Paasberg stond. Genoemde naam had te maken met paasvuren die in vroeger tijd op deze heuvel ontstoken moesten zijn. Dit gebruik is o.m. in Twente blijven bestaan. Een ander voorbeeld van verspreiding van volksgebruiken is het in Friesland zo populaire kaatsen. Oud-archivaris P. Sibbles van de gemeente Ede vertelde in 1949 over de kaatsbaan die in het dorp lag ter hoogte van de achtertuin van boekhandel Pel aan de Grotestraat.

Ik kom terug op de Paasberg. Hierop stond rond het jaar 1785 een eeuwenoude lindeboom, die omgeven werd door wilgen. Deze wilgen hadden ten gevolge van de schrale grond waarop ze stonden en door de felle wind die ze op die heuvel vingen, niet de wasdom die dergelijke bomen in lager gelegen en vochtiger streken wel hebben. Wanneer je op de Paasberg stond, lag aan de voet van de heuvel het fraai uitzien- de dorp. Het centrum van Ede was 200 jaar geleden met keien bestraat. Buiten het dorp kwamen in de Buurt Veldhuizen slechts zandwegen voor. Dit gold niet voor de wegen in de richting van Lunteren - de Amsterdamseweg - en Arnhem - de Arnhemseweg. Dit waren grindwegen, waar overheen dagelijks de postkoets van Arnhem naar Amsterdam reed. In Lunteren kreeg deze postkoets ter hoogte van de bij de kerk liggende herberg Floor steeds nieuwe paarden. In Ede stopte de postkoets in het centrum van het dorp voor het lossen en laden van goederen en het uitstappen en instappen van passagiers.

Ederbosch

Niet ver noordelijk van Ede lag een groot bos, het Ederbosch. Dit werd doorsneden

door een aantal wegen. In het Ederbosch stonden veel grote, eeuwenoude, van boven getopte eiken en beuken. Het poten en kappen van dit bos stond onder toezicht van een houtvester en een aantal beëdigde geërfden, die "boschmalen" werden genoemd. Tot in de 19e eeuw was het Ederbosch een "maalschap". In en rond Ede werd een groot aantal dagloners en arbeiders op die manier aan werk geholpen. Het hele dorp had hier voordeel van en, zo staat het in 1785 te lezen: "Ede mag hierom en om een aantal andere redenen het vermogendste dorp van de Veluwe worden genoemd".

Het Dorp Ede en de Buurt Veldhuizen hebben altijd een "geërfdenorganisatie" gekend. Een aantal malen bleken echter verschillen tussen het dorp en Veldhuizen te bestaan:

- * In 1360 werd onderscheid gemaakt tussen de Veldhuizerbrink en Ede. De naam Veldhuizerbrink wordt op dit moment aan de rand van de wijk Veldhuizen-A nog steeds gebruikt.
- * In 1526 bestond tussen Buurt en Dorp onenigheid over de plaats waar de beesten konden weiden.
- * In 1674 kwamen in protocollen van overdracht ook meningsverschillen tussen de Buurt en het Dorp naar voren.

Het Ederbosch of Lohebosch, zoals het ooit geheten heeft, is in de 19e eeuw ten langen leste in één hand gekomen. Hiermee werd het bos particulier bezit. Het Maalschap Ederbosch behoorde tot dat moment tot de Buurt Ede/Veldhuizen. Het Ederbosch werd door "wildgraven" van de omringende heide afgesneden.

Een bijzonderheid was volgens het "Vaderlandsch Woordenboek" dat de "grootte en aanzienlijke" plaats geheel door hervormden werd bewoond. Het dorp kende een aantal jaren een rooms-katholieke familie en er bevond zich ter hoogte van de hedendaagse sportzaak Karssen aan het Maandereind een kleine Joodse begraafplaats. Deze is aan het begin van de twintigste

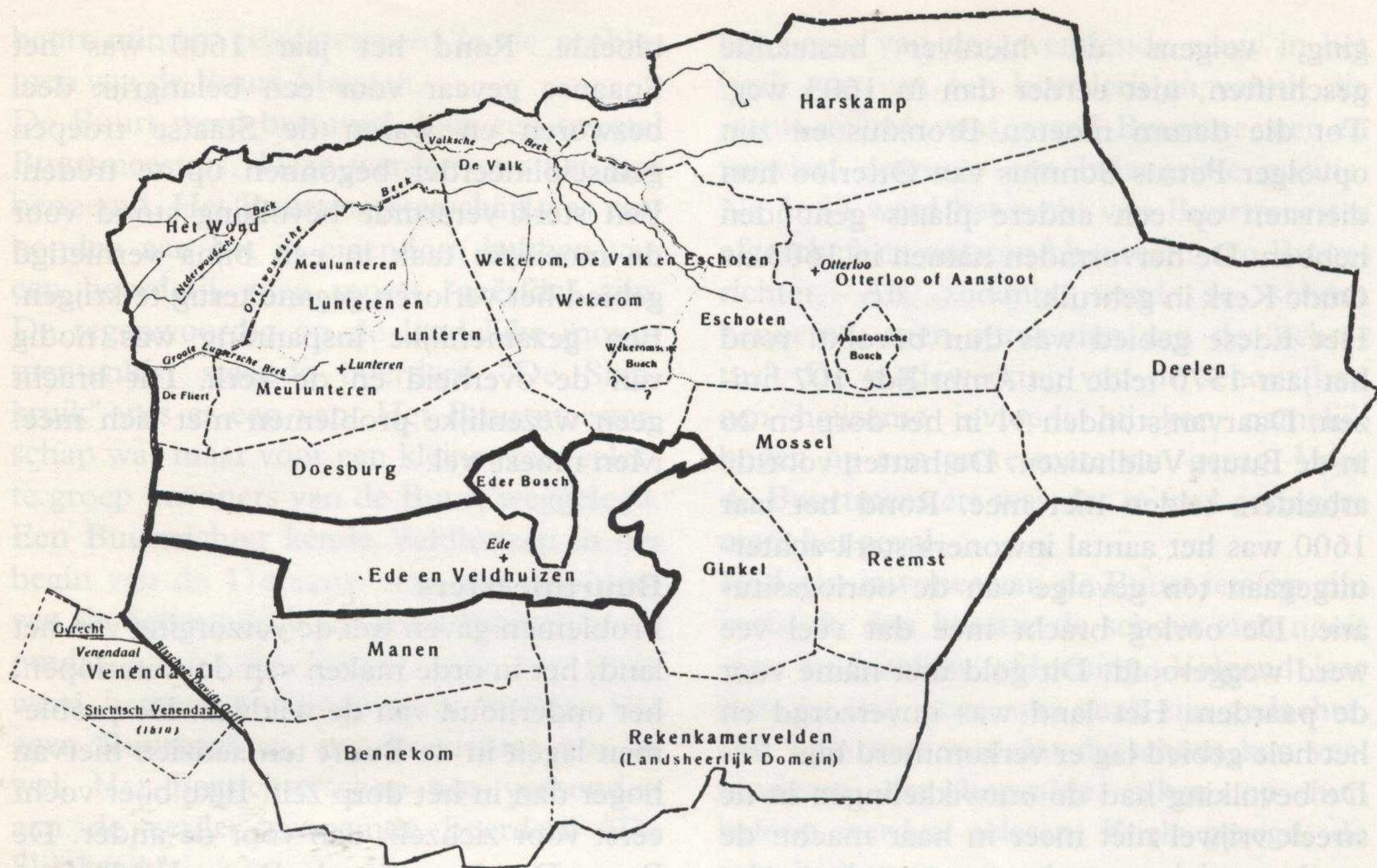
eeuw verdwenen.

De bevolking van de streek muntte door "vlijt en naarstigheid" uit in het bedrijven van landbouw en andere eerlijke "neeringhen en hanteeringen". Dronkenschap werd voor een grote schande gehouden, hoewel tijdens een in de Franse tijd gehouden volkstelling in Ede wel eigen bier gebrouwen werd en er op zondag kermis was. Maar zoals niets op aarde volmaakt is, zo deelt deze landstreek en daarbij in het bijzonder de plaats Ede in deze onvolmaaktheid: het grote gebrek aan water. De bewoners in de hoger gelegen delen van de streek waren genoodzaakt met grote inspanning putten te graven om water voor de huishouding en drinken voor het vee te krijgen. Het "hoornvee" werd, hoewel "niet groot in aantal" en "niet groot in omvang", in de ochtend naar de weide gedreven en 's avonds weer op stal gezet. Dit omdat door watergebrek het gras erg schraal was. De koeien moesten 's avonds op stal bijgevoerd worden. Op de heide graasden daarentegen wel grote aantallen schaapskudden.

Onder de tien schoutambten op de Veluwe was "Eede de eerste". Het Ambt Ede bestond uit het dorp Ede met de onderhorige Buurtschappen Veldhuizen met het Eder Bosch; Bennekom; de Rekenkamer-velden, die Landsheerlijk Domein waren; Maanen en Ginkel. Vervolgens Mossel-Reemst; Deelen; Otterlo of Aanstoot met het "Aanstootsche" Bosch; Het Woud; Wekerom-De Valk en Eschoten met het Wekeromsche Bosch; Lunteren en Meulunteren en Doesburg. In het westen lag verder het door G.A. Ossenkoppele teruggevonden De Fliert of Doesburgerveen. Dit werd ook wel Heerenveensche Buurt genoemd. Tenslotte kwam Veenendaal, dat tot 1959 gedeeld was in een Stichts en een Gelders deel. Het Gelderse deel behoorde tot de gemeente Ede.

Landgericht

In Ede werd jaarlijks terugkerend de eerste vergadering gehouden van het Hoog Adel-

"Het ambt Ede tot 1795"

lijk Landgericht. Dit Landgericht bestond uit Rechtspraak gedaan door de Ridderchap van ieder Veluws Ambt, met daarbij afgevaardigden uit de op de Veluwe liggende steden. Als een merkwaardigheid wil ik opmerken dat de eerste zitting plaats vond op het kerkhof, 's morgens bij "klarende zonne". Het kerkhof lag in die jaren rond de Oude Kerk.

Alle zaken die het hele jaar waren voorgevallen, alsmede de burgerlijke of geldboeten werden tijdens deze "vierschaar" door de landdrost, die er als "fiscaal" verscheen, bepleit, afgedaan en ter uitvoering overgegeven. De vergadering van het Hoog Adellijk Landgericht duurde, al naar gelang het gewicht van de zaken, acht tot tien dagen. Na Ede begaven de afgevaardigden zich met de landdrost naar volgende plaatsen, zoals Barneveld.

De Kerk en predikant van Ede stonden in deze tijd onder de classis van de Over-Veluwe. De Edese kerkeraad had een vrije beroeping.

In de periode rond het jaar 1600 bevonden

het gebied van de Vallei en de Veluwe zich in een slechte situatie. Het gebied van de Buurt Veldhuizen lag in het overgangsgedebied tussen de "Protestantsche Prinsgezinden" en de "Katholieke Spaansche troepen". In 1575 maakten de Spaanse troepen het zo erg, dat "roomsch" en "onroomsch" één lijn trokken en beide in opstand kwamen tegen het Spaanse gezag. Nauwelijks tien jaar later werden "eigene" krijgsliden bij de dan Protestantsche Staten aangeklaagd wegens roof en verwoesting. De Staatsche troepen waren naar verluidt erger dan die van de Spaanse Koning.

In 1583 werd tijdens een synode in de stad Doesburg tot predikant voor Ede benoemd Lambertius Bronxius. Van deze predikant is bekend dat hij met zijn gezin in 1586 naar Leusden vluchtte. In verband met de onveiligheid in het Edese gebied verbleef hij in dit aan de overzijde van de Vallei liggende dorp tot 1590. Ede kende in deze tijd nog steeds een pastoor. De welbekende Oude Kerk moet tot in deze tijd rooms-katholiek gebleven zijn. De laatste pastoor

ging, volgens de hierover bestaande geschriften, niet eerder dan in 1603 weg. Tot die datum moeten Bronxius en zijn opvolger Petrus Sonnius van Otterloo hun diensten op een andere plaats gehouden hebben. De hervormden namen in 1603 de Oude Kerk in gebruik.

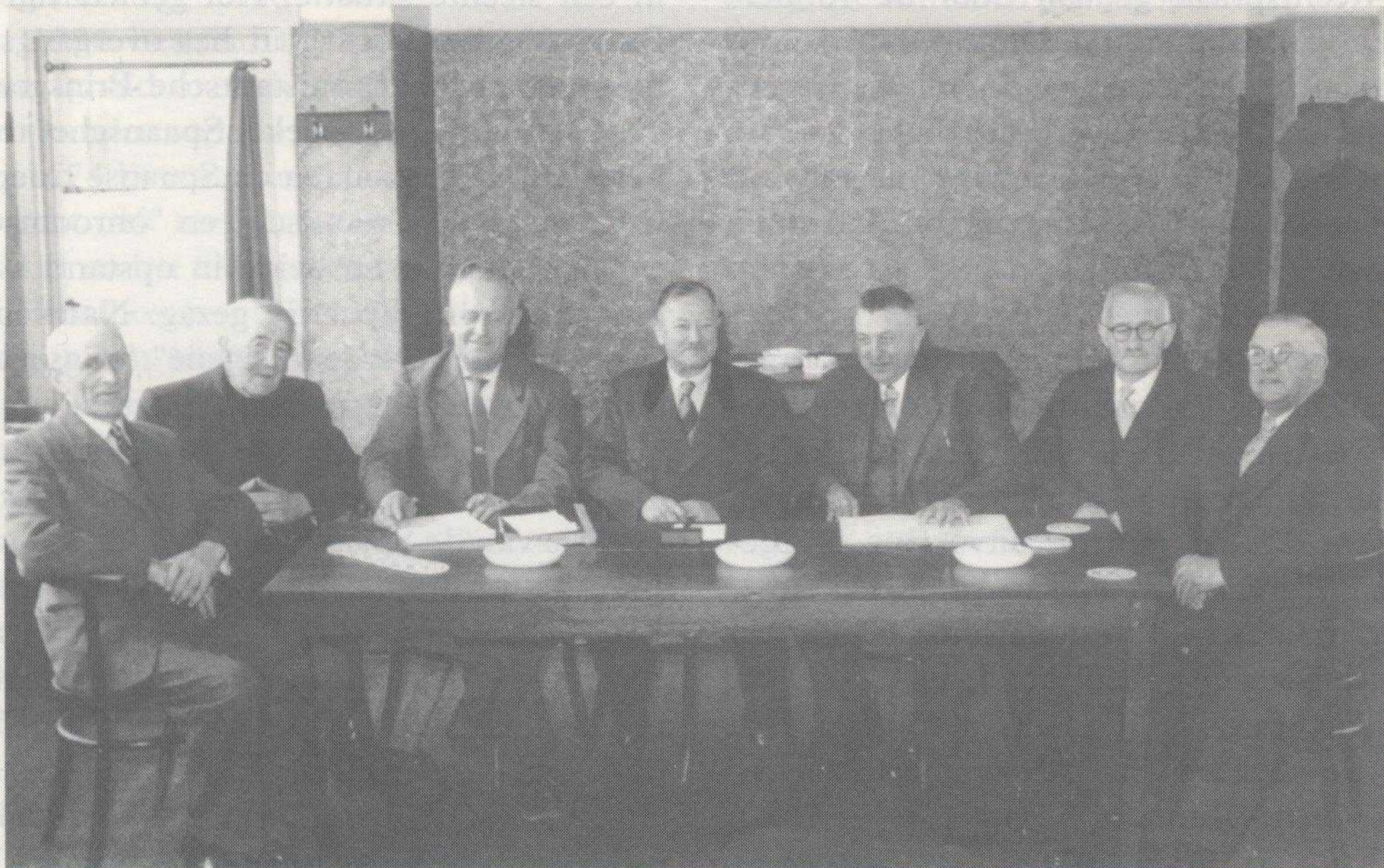
Het Edese gebied was dun bevolkt: rond het jaar 1570 telde het Ambt Ede 107 huizen. Daarvan stonden 31 in het dorp en 26 in de Buurt Veldhuizen. De hutten voor de arbeiders telden niet mee. Rond het jaar 1600 was het aantal inwoners sterk achteruitgegaan ten gevolge van de oorlogssituatie. De oorlog bracht mee dat veel vee werd weggeroofd. Dit gold met name voor de paarden. Het land was onverzorgd en het hele gebied lag er verkommerd bij.

De bevolking had de ontwikkelingen in de streek vrijwel niet meer in haar macht: de zandverstuivingen rukten op, mede omdat de schapen op de heide een desastreuze invloed hadden op wat daar groeide en

bloeyde. Rond het jaar 1600 was het Spaanse gevaar voor een belangrijk deel bezworen en waren de Staatse troepen gedisciplineerder begonnen op te treden. Een sterk verarmde bevolking stond voor de moeilijke taak in een bijna vernietigd gebied het verloren gegane terug te krijgen. Een gezamenlijke inspanning was nodig van de overheid en de kerk. Dit bracht geen wezenlijke problemen met zich mee. Men moest wel.

Buurtmeesters

Problemen gaven wel de verzorging van het land, het in orde maken van de waterlopen, het onderhoud van de wildwal. De problemen lagen in de Buurt ten aanzien hiervan hoger dan in het dorp zelf. Elke boer vocht eerst voor zichzelf, dan voor de ander. De Buurt Doesburg liet de Buurt Veldhuizen zitten met de door haar veroorzaakte problemen. De Buurt Veldhuizen was op haar

Buurtspraak in 1958 van de buurt Ede-Veldhuizen o.l.v. de heer Jan Versteeg Sr (midden).

beurt minder geïnteresseerd in de problemen van de Buurt Maanen.

De Buurt werd bestuurd door een tweetal Buurtmeesters. Deze werden om het jaar benoemd. Het Buurtmeesterschap was verbonden aan het in eigendom hebben van een boerderij, men moest "geërfde" zijn. De tegenwoordig op de landelijke monumentenlijst staande boerderij "De Slijpkruik" was er een van. Het Buurtmeesterschap was maar voor een kleine, zeer selecte groep inwoners van de Buurt weggelegd. Een Buurtrichter kende Veldhuizen in het begin van de 17e eeuw nog niet. De stem van de Schout had wel grote betekenis, dit omdat hij in die functie voor het leven werd benoemd. Kende men in deze tijd geen Buurtrichter, een Bosrichter was er wel. Het Bosrichterschap was verbonden aan de eerder genoemde boerderij "De Slijpkruik".

De schout Ceelman van Ommeren, die in

het begin van de zeventiende eeuw in het bezit was van een boerderij en vanuit die status geërfde was, werd Buurtmeester en verwierf daarmee een belangrijke positie. Na 1664 werd het recht van Buurtmeester afgeschaft en ontstond het recht van Buurtrichter. Als zodanig werd de schout benoemd; men sprak dan van de "schol-tus". De medewerking van de schout had een heilzame invloed: hij kon namelijk bogen op een grote mate van gezag. Voor de Buurtmeesters was dat in veel geringere mate het geval.

Had een inwoner van de Buurt iets op zijn kerfstok, dan haastte de schout zich nooit met de feitelijke afdoening. Volgend jaar zien we wel weer, was vaak zijn gedachte. Dat nam niet weg dat de schout kon verhinderen dat bepaalde zaken op hun beloop werden gelaten. Zoals gezegd, de man had gezag.

Jaap Nijdam

Andere musea

Kijk- en Luistermuseum heropend

Jawel, óók in Bennekom kunnen ze er wat van. Met die "ze" zijn de tientallen vrijwillige medewerkers bedoeld die hebben bijgedragen aan de vernieuwing van het Kijk- en Luistermuseum. Het stichtingsbestuur onder voorzitterschap van de heer Jan van den Hazel kon eind april aan enkele honderden genodigden laten zien waar de plannen voor verbouwing en uitbreiding van het museum toe hebben geleid. Het geïnvesteerde bedrag van dik zes ton is uitstekend besteed, dat wordt iedereen duidelijk die het museum bezoekt.

De thans doorgevoerde vernieuwing is niet het eind van het verhaal. Men gaat namelijk ook in Bennekom gefaseerd verder. Uiteindelijk wil het bestuur het gehele gebouw voor het publiek open hebben. Dat houdt onder meer in de toegankelijkheid

van de bibliotheek, waar zich een schat aan informatie bevindt. De volgende fase betreft een verdere aanpassing van wat de leeszaal wordt genoemd; die naam wil men aanhouden, want juist op die plek is destijds de openbare leeszaal en bibliotheek in deze plaats begonnen. Naast de leeszaal bevindt zich de zogenaamde kleedkamer, een ruimte voor wisselexposities. In de Ferrand-Moltzerzaal is de collectie mechanische muziekinstrumenten opgesteld. De Hans-Stolpzaal geeft een overzichtelijk beeld van het boeren- en burgerleven in het begin van deze eeuw.

Een bezoek aan het flink vernieuwde Kijk- en Luistermuseum aan de Kerkstraat te Bennekom kunnen we bepaald aanraden. Het museum is open van dinsdag tot en met zaterdag, en wel 's middags van twee tot vijf uur.

De Burgemeester Creutzlaan

In deze editie van De Zandloper beginnen we met een nieuwe rubriek waarin we de historische achtergronden van een aantal straatnamen in Ede willen belichten. We beginnen met de Burgemeester Creutzlaan, die zich bevindt in de zogenaamde burgemeesterswijk in de nabijheid van het Openluchttheater.

De laan is genoemd naar mr. dr. C.O.Ph. baron Creutz, die van 1917 tot 1938 de eerste burger van de gemeente Ede was. Geboren op 24 september 1873 in Arnhem, bezocht Creutz in die stad het gemeentelijk gymnasium. Vervolgens studeerde hij aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Daar promoveerde hij uiteindelijk tot doctor in de Rechtswetenschap en in de Staatswetenschap.

In 1902 vestigde de heer Creutz zich als advocaat en procureur in zijn geboorteplaats. Twee jaar later koos hij voor een ambtelijke loopbaan op de gemeentesecretarie van Arnhem. Na een jaar werd hij benoemd op de afdeling onderwijszaken van de provinciale griffie van Gelderland en weer enkele jaren later kreeg hij daar de leiding over de financiële afdeling.

In 1913 nam de heer Creutz ontslag bij de provincie in verband met een meningsverschil met de Commissaris der Koningin. Twee maanden later werd hij aangezocht voor de functie van chef van de financiële afdeling op de provinciale griffie van Zuid-Holland. Deze functie heeft hij vervuld tot

Straatnamen in Ede (1)

aan zijn benoeming tot burgemeester van Ede.

Laatstgenoemd ambt aanvaardde de heer Creutz op 16 maart 1917. De nieuwe burgemeester kreeg al direct te maken met ernstige problemen, voortvloeiende uit de rondom woedende Wereldoorlog I, zoals de levensmiddelschaarste en de distributie, alsmede de zorgen om het vluchtoord voor de Belgische vluchtelingen op de Ginkelse Heide.

In de periode na de Eerste Wereldoorlog tot 1938, het jaar waarin de heer Creutz aftrad als burgemeester, voltrokken zich in Ede turbulente ontwikkelingen, waarmee hij als hoofd van het gemeentebestuur intensief te maken kreeg: de expansieve woningbouw als gevolg van de enorme

Mr. dr. C.O.Ph. Baron Creutz (1917-1938)

woningnood en later door de vestiging van de ENKA-fabriek met vele duizenden werknemers, de aanleg van wegen en de bouw van scholen. Nieuwe wijken werden in die tijd aangelegd. De economische crisis bracht weer geheel andere problemen met zich mee, met name de financiële steun aan de talloze werklozen en de uitvoering van werkverschaffingsprojecten.

Naast zijn burgemeesterschap vervulde de heer Creutz talrijke functies, zowel in het politieke leven (o.a. Statenlid voor de CHU) als in het verenigingsleven binnen

Nieuw adres?

In het stuk waarmee hij de jaarcijfers aanbod aan de leden van Oud Ede heeft penningmeester E. Jansen gewezen op het grote belang van een betrouwbare ledenadministratie. De adressen moeten kloppen. Dat wil zeggen dat adresveranderingen óók moeten worden doorgegeven aan het bestuur van de Vereniging Oud Ede. De heer Jansen: "Jaarlijks moet een niet te verwaarlozen aantal adressen uit de administratie worden verwijderd, omdat na verhuizingen exemplaren van de Zandloper, maar ook uitnodigingen en acceptgiroformulieren als onbestelbaar terugkomen". Er was nòg een opmerking van de penningmeester. Ongeveer twintig leden hebben de contributie over 1992 nog niet voldaan. Graag het verzoek om dat even in orde te maken, eventueel gelijk met de betaling voor dit jaar (acceptgiroformulieren zijn al de deur uit).

Een nauwgezette schatbewaarder als de heer Jansen streeft ernaar zijn spullen voor mekaar te hebben. Daar kunnen de leden mee helpen door tijdig de contributie over te maken.

en buiten de gemeente Ede. Op 11 november 1938 ging de energieke en alomgewaardeerde burgemeester met pensioen. Om gezondheidsredenen vestigde hij zich in Zwitserland. Op 15 februari 1941 overleed hij, 67 jaar oud, in Bern.

W.O.

(Bronnen: Edese Courant van 14 september 1929 en Archief gemeente Ede)

Archivaris gemeente

Per 1 juni is benoemd tot gemeente-archivaris mevrouw drs. C.C. van der Woude. Na haar opleiding aan het Marnix College in Ede studeerde mevrouw Van der Woude geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Gent. Voorts behaalde ze aan de Rijksarchiefschool het diploma van hogere archiefambtenaar. Het oud-archief van de gemeente Ede wordt thans beheerd door de heer E.H.J. Somer, die dit werk al 18 jaar doet en onder leiding van mevrouw Van der Woude zijn nuttige activiteit voortzet.

Speelgoed met een betekenis

De zomerexpositie (6 juli t/m 26 september) van het Historisch Museum Ede betreft een onderwerp dat zowel jong als oud erg aanspreekt, namelijk speelgoed. Speelgoed is immers iets waar je als kind eindeloos mee speelde, totdat het kapot ging. Volwassenen daarentegen koesteren met veel zorg de enkele stukken die het speelplezier hebben overleefd. Regelmatig slaat deze liefde zelfs om in een ongecontroleerde verzamelwoede.

Omdat niet alle soorten speelgoed en spelen kunnen worden getoond en besproken, is gekozen voor een beperking tot vier duidelijke thema's: de pop, het poppenhuis (voor het meisje), de bouwdoos en het kasteel (voor de jongen). Per thema wordt aan de hand van teksten, illustratiemateriaal en speelgoed een beknopte historische ontwikkeling geschetst. Helaas zijn overlappingsen niet uitgesloten. Zo is een kasteel van Lego eveneens in te delen bij het thema bouwdoos, dat verschillend constructief speelgoed toont. Het thema kasteel is bovendien ruim opgezet, zodat hier de ridder, ruiter en de moderne equivalenten, zoals de cowboy en He-man, kunnen worden besproken.

In de vitrines wordt oud en modern speelgoed naast elkaar getoond. Zodoende illustreren de voorbeelden een subtiele verandering in de tijd of juist een schrill contrast. Dit laatste is goed te zien bij een vergelijking tussen een lieflijk aandoende porseleinen pop en een plastic pin-up-achtige Barbie. Met deze, in een blauw en roze getinte wereld levende, tienerpop zijn we gearriveerd bij de meest bekende pop ter wereld; door de één geliefd en door de ander verhuisd.

Natuurlijk staan we niet alleen stil bij het speelgoed zelf. De ontwikkeling van het kindbeeld door de eeuwen heen en de educatieve waarde van het speelgoed worden uiteraard niet over het hoofd gezien.

Opmerkelijk zijn vooral de spaarzame pogingen die zijn ondernomen om in het toch wel erg sexegerichte speelgoedwereldje geëmancipeerder speelgoed te lanceren. Voorbeelden hiervan zijn Lego voor meisjes en actie-aankleedpoppen (bijvoorbeeld Big Jim) voor jongens.

Een onderwerp apart is de wisselwerking tussen de belevingswereld van de volwassene en die van het kind. Op het moment is een ware rage gaande om antieke poppen in replica uit te voeren en luxueuze poppenhuizen te bouwen en geheel in stijl in te richten. Echt nieuw is dit niet. Want de eerste poppenhuizen waren absoluut geen speelgoed voor kinderen, doch pronkgoed voor de volwassen vrouw. Hetzelfde geldt voor de papieren aankleedpop, die was bedoeld om de laatste mode te illustreren. Gedurende de expositie worden regelmatig manifestaties georganiseerd, zoals taxatiedagen voor volwassenen en wedstrijden voor kinderen.

Drs. D.J. List, conservator

Opknopbeurt Fischerhuis

Nog dit jaar wordt een begin gemaakt met het opknappen van het Fischerhuis aan de Notaris Fischerstraat te Ede. Eigenaar mr. J.M.Th. van Son is er alles aan gelegen het Rijksmonument (combinatie Fischerhuis/De Linden) een flinke beurt te laten geven. Enkele tientallen jaren is het interi-

eur, voor zoveel nodig, hersteld en nu is het de hoogste tijd voor een onderhoudsbeurt aan de buitenkant. De heer Van Son rekent op een financiële bijdrage van de provincie. Even is sprake geweest van de overname van het pand door de gemeente, maar dat lijkt er niet meer in te zitten.

Op deze foto uit 1899 staan links voor het kantoor van Notaris Fischer de heren C. van Bruinisse, J.R. Modderkolk en P.J. Somers. Rechts is het eigenlijke Fischerhuis.

(Foto uit archief Historisch Museum Ede.)

Die mooie, oude hoekjes ...

... jazeker, ze zijn er nog. We zouden met een ieder willen uitroepen: bewáár ze toch voor later, die kostelijke plekken. Welnu, dat is nu precies waar de Vereniging Oud Ede op uit is. Veel onderzoeken en het goede behouden. Ter ondersteuning van die nobele activiteit mag u best enig gewicht in de schaal werpen: twee tientjes contributie voor een heel jaar.

Nieuw lid van de Vereniging Oud Ede:

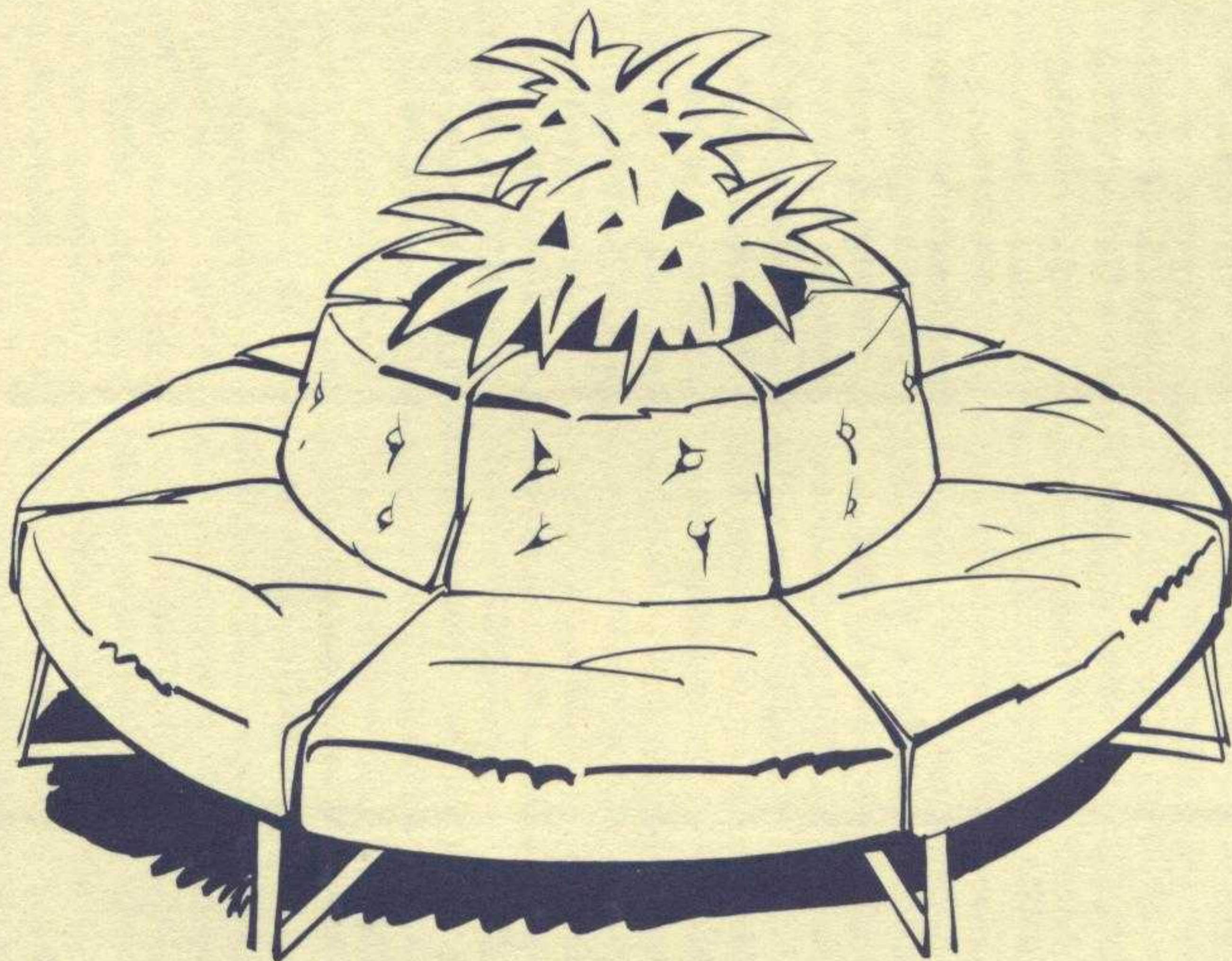
Naam en voorletters (hr/mevr.):

Adres:

Postcode/Plaats:

Geschenk-lidmaatschap opgegeven door:

U zoekt een bank die all-round is.

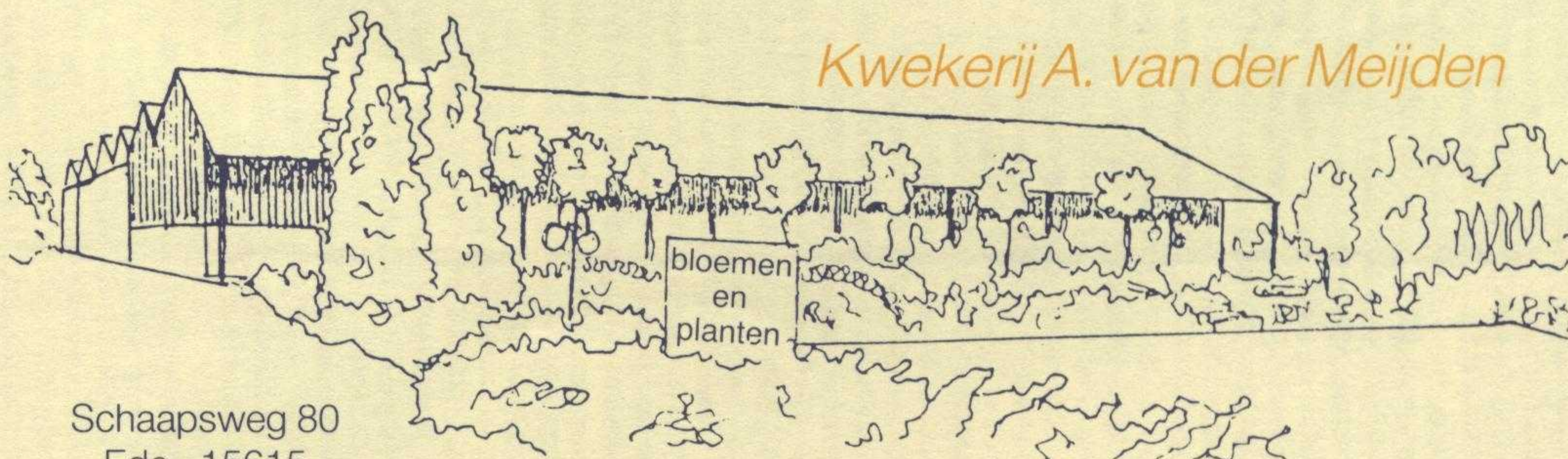

**Wij zorgen dat u goed zit
met al uw geldzaken.**

Voor elke spaarvorm, verzekering, lening of hypotheek bent u bij de SNS bank aan het goede adres. Maar we bieden u nog veel meer. Bij ons treft u deskundige mensen die u snel helpen. Bovendien kunt u als Privérekeninghouder van de SNS bank gebruik maken van de geldautomaat, waarmee u dag en nacht contant geld kunt opnemen. Geïnteresseerd? Op onze kantoren vertellen wij u er graag meer over.

SNS bank

Net als veel oude Edenaren moesten wij onze stek verlaten. Ons nieuwe pand werd moderner maar de ouderwetse kwaliteit blijft. Kom geheel vrijblijvend naar ons ruime assortiment bloemen en planten kijken.

Kwekerij A. van der Meijden

Schaapsweg 80
Ede 15615

hartveroverend

Uw hele nieuwe garderobe samenstellen in één zaak. Omdat alles er is en... alles perfekt is!

VAN DE WEERD
LADY

grotestraat - ede

sinds 1939

Kalverkampweg 3
6718 WJ Ede
Tel: 13835

A. J. Houtman

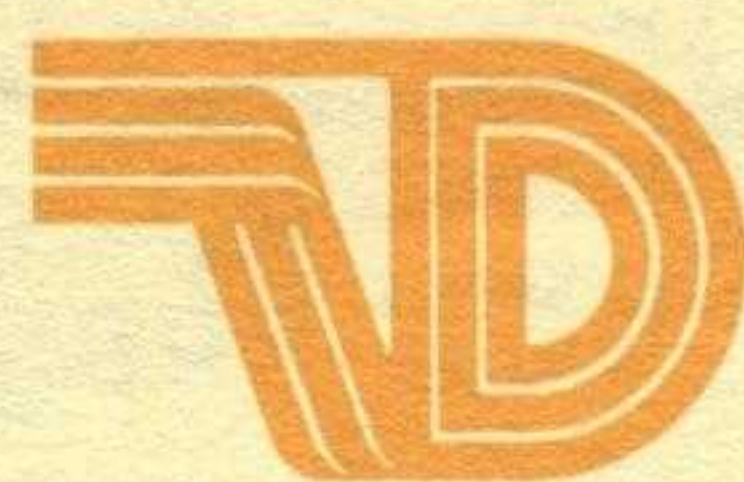
Tuinplanten
Tegels
Grond

Bielzen
Graszoden
Hout - enz.

OOK TUINAANLEG EN RENOVATIE

**Geen project
of kantoor
is ons te groot!
En geen winkel
te klein!**

Ook dit project,
Historisch Museum Ede
is verzorgd door:

VAN DIJK B.V.

INTERIEUR
VERZORGING

ZANDLAAN 16 - 6717 LP EDE
TELEFOON 08380 - 32359